

rült ekkor már Ady a félfeudális magyar világon, de nem volt hazája a Nyugaton megfigyelt polgári demokrácia sem, ott is idegen volt. A szocializmus ígért világa viszont még csupán messzi, homályló perspektívát jelentett számára: nem vert hidat hozzá a konkrét mozgalom. A holnapba vágyott a forradalmár költő, de ködbe veszték előtte az oda elvívó utak és erők. A magány, a teljes otthontalanság nyomasztó érzése lett úrrá a lelkén: a kétmeggyőződésű forradalmár elrendelt hazája a kivettség volt. S ehhez a tipikus szituációhoz mint tipikus magatartás két ellentétes előjelű mozdulat tartozott hozzá. Hozzá tartozott egyrészt az eltévedés, másrészt a kületés.”

Királynak a forradalmiság marxi eszméje a mértéke: a világot megértő s a felismert törvények szerint alakító, küzdő ember, esztétikai normája a Lukács György értelmezése szerint való realizmus.

Könyve a műelemzés enciklopédiája, melyből nemzedékek tanulhatnak. Gondosan vizsgálja a mondat szerkezeteket, a mellérendelő és alárendelő mondatok arányát, mennyi a kijelentő, a kérdő, a felszólító mondat, mérlegeli a szófajok előfordulásának törvényszerűségeit, a magas és mély hangok rendjét, a hangzások törvényszerűségeit, a verselési sajátosságokat.

A verselemzés akkor igazán hasznos, ha mű belső világát sikerül tökéletesen feltárnia. Király István azzal, hogy a forradalmi sajátosságoktól az eszmei, az esztétikai értékelésig viszi végig a vers boncolását, anélkül, hogy versenyre kelne a költeménnyel, mindenkinek segítséget ad, hogy eljusson a vers lelkéig.

Csak egy példát. Az 1912. május 16-án a Nyugatban megjelent „Elbocsátó szópüzenet” című versről kimutatja, hogy Ady ezzel a verssel nemcsak Lédától vált el, de felszabadult az egész régi lélettől, ami kötötte. Régebben is voltak közöttük civódások, de akkor még a két-meggyőződésű, az ingó távlati forradalmiság tépettségében élt a költő. A vers megírásakor azonban a két-meggyőződésű forradalmiság időszakából a plebejus-népi forradalmiság új világába volt átmenőben. Ott feszült benne az újrakezdetés vágya, a magaslati igény, a „magunk szerelmét” valló, gögös, szárnyaló szuverenitás. Ezt a megállapítást azután bizonyítja a szükséges életrajzi elemekkel, a kortársak nyilatkozataival, a vers szavainak, hangulatainak finom értelmezésével, Léda asszony későbbi nyilatkozataival is.

Király István könyve mérföldkő az Ady-irodalom történetében. Kíváncsian várjuk a további két korszak: a plebejus-népi forradalmiság, valamint a valóság forradalmárának korszakait tárgyaló újabb kötetét.

Csukly László

Sánta Ferenc: Isten a szekéren

Abban a ritkán adódó helyzetben vagyok, hogy sem a szerzőt, sem a művet nem kell bemutatni az olvasónak. A „Húsz óra” és az „Áruló” íróját a színház- és mozilátogató, sőt a tévénező közönség is ismeri, azokat az elbeszéléseket pedig, amelyeket a kötet tartalmaz — korábban már megjelent írások —, nemcsak az utóbbi másfél évtized, hanem általában a magyar próza gyöngyszemeiként, a kisepika klasszikus értékei között tartjuk számon. Az első kötet (Téli virágzás; Farkasok a küszöbön) anyagából került át legtöbb esetben a válogatásba, de szerepel köztük a Húsz órás riportból ismert írás, s több olyan is, amelynek televíziós változatát az utóbbi időben kétszer is láthattuk (Nácik; A veder; Halálnak halála). Nem a filológus pontosság kedvéért utalok erre, hanem hogy felidézzem az íróval való korábbi találkozások emlékét, művei atmoszféráját.

Két évtizede lassan hogy a Sokan voltunk c. novellával Sánta Ferenc feltűnt a magyar irodalomban. S hogy ez az elbeszélés került ennek a kötetnek az élére is, nem pusztán az időrendel követő szerkesztés az oka. A „Sokan voltunk” nemcsak a tehetőség beérésének pillanatát örökítette meg, hanem — s ezt csak a jelenből visszate-

kintve látjuk igazán — a majd életművet alakító érzelmi-gondolati tartalmak forrásvidékét, a felfakadó alkotóerők irányát is jelezte már. Az elbeszélés öregember-hőse, aki „önként” vállalta a halált, hogy éhező családjának kevesebb felé kelljen az ételt elosztania, nemcsak a nyomor, hanem a szokás által szentesített farkastörvény áldozata is, azé a két embertelenítő erőé, amelyekkel szemben az író máig harcolja a maga „kétfrontos” harcát. Ebben a novellában még — ahol mint az öregember unokája, első személyű elbeszélőként van jelen — a tragédia tehetetlen szemlélője csak, de visszafojtott sírásában érezzük már a kiszolgáltatottak iránti részvétet, döbrent hallgatásában pedig már az a tiltakozás feszül, ami a „Kicsi madár” hőseit majd cselekvővé, lázadóvá érleli a nyomor és az embertelenség ellen. A szegénység fogja kényszeríteni, hogy éhségét enyhítő fillérékért szórakoztassa az urakat, de a gőg és a gonoszság ellen fellángoló indulata visszataszítja a nyomorba. Lázad, de először és utójjára lázad, mert összehúzza magát. S ha a „Sokan voltunk”-ban az életmű élménytartalmainak forrásvidékét láthatjuk, akkor a „Kicsi madár” — a lázadás lehetetlenségének, értelmetlenségének tanúságával — útjelző novella. A „Téli virágzás” és a „Mécsek” Ferikéje már nem a gonoszokkal, hanem önmagával vívja a harcot. Az emberség próbáját állja ki akkor is, amikor a nagy leleménnyel szerzett pénzt egy fél gyertyáért áldozza, hogy osztozzon egy szegény katona gyászában, s akkor is, amikor az erdőre tartó útján a fagyott kismadarat kelti életre. A **részvét** és a **lemondás** győz itt a **közömbösségen** és az **önérdeken**, de ez a részvét már nemcsak érzelmi azonosulás, hanem másokat segítő cselekvés, s a lemondás sem valamiféle asketikus hajlam, hanem az erkölcsi öntudat megnyilvánulása. S hogy a lemondani tudás lesz a felnőtté válás próbája is: utólag nyernekel értelmet a gyermekek jelentéktelenségétől való lelkiismereti konfliktusai. Az „Emberavatás” kamaszhőse az ő kedvence ételét majszoló kicsiket figyeli, s maga egy falatot sem eszik az első fizetéséből készült vacsorán. Kapkodva evő testvéreit nézi, akár a „Sokan voltunk”-ban nézte Ferike a halálba készülő nagypapa utolsó ebédjét, s hirtelen megérti a szegények — s talán az élet — törvényeit: Felnőtt. „szabad” embernek lenni nem az elfojtott vágyak kielésének lehetőségét jelenti, hanem a tudatos lemondást, közösségvállalást a még fel nem nőttékért.

Kevés olyan írás van a kötetben, amelyből kiderül: mit vall, mit tud Sánta Ferenc a **szerlelemlről**. Mindössze kétszer, a „Szegény leány, szegény legény” és a „Bíró Juli” c. novellákban kerül középpontbaa férfi és a nő, ám ez a mennyiségi arány nem azt jelenti, hogy erről a témáról kevés mondanivalója lenne. A két elbeszélés közvetlenül az önéletrajzi ihletésű írások után következik, s a hirtelen tónusváltás a közvetlen elbeszélő modorból a népballadák hangulatát idéző hangvételre, s ezzel együtt az első személyű elbeszélő távolmaradása a történetől egyszerre jelzik, hogy az író nem lírai vallomásra készül, nem élményeit, hanem véleményét fogja elmondani. Arany János volt ilyen tartózkodó, ha szerelemlről volt szó, és Sánta felfogása, szemlélete is a balladaköltő Aranyéval rokon. Nem az emberi szemérmességben keil keresünk ennek a szemléletnek a gyökerét, sokkal inkább az írói ars poeticában: mindkettőjüknek etikai mondanivalójuk van a szerelemlről. Mindketten hatalmas erőt látnak benne, de nem a tettek sarkalló, jellemet és életutat formáló képességét mutatják fel, inkább a hatalmával való visszaélés tragikus következményeivel döbbenetnek rá roppant erejére. S mindketten hirdetik: szent szenvedély a szerelem, nem lehet vele büntetlenül játszani. A szegény legény, aki jó üzlet reményében szolgáltatja ki kedvesét a gazdag úrfinak, s a kérőit sorra kikoszarozó Bíró Juli, aki szerelmét csak a szépségeért életét kockáztató legénynek kínálja, kegyetlenül bűnhődnek, mert megsértették a törvényt. Az egyik anyagi érdeke eszközévé, a másik szolgálójává alacsonyította a szerelmet; a hatalmat, amiért mindenki felelős: nemcsak aki szeret, de az is, akit szeretnek — ha maga nem szerelmes is. A szerelem próbája mindenkor az emberség próbája is, s aki ellene vét, embertelenné is válik.

Sánta a történelmi jelentőségű, egy nemzetet, vagy az egész emberiséget érintő eseményeket is — akár a szűkebb közösségi szférákban játszódó drámákat — a személyiség élményein, lelki-tudati reakcióin méri. Nem azt jelenti hogy egyenlőségjelet tesz az egyedi és az általános, a lélektani és a szociális problémák közé, hanem, hogy bízik abban a képességében, hogy az egyéni sorsokból ki tudja fejteni a történelmet,

s hogy meg van győződve arról, hogy a történelmi folyamatok ereje és értéke művésziileg csak az ember magatartásának, szemléletének változásán igazolható. A magyar közelmúlt egyik legjelentősebb eseményét' a földosztást, majd a szocializálódást megörökítő három novellát (Föld; Föld, csillag; Hold) ezért tarthatjuk számon nemcsak úgy, mint a sorsforduló megrázó dokumentumait, hanem úgy is, mint a szocialista realizmus kis remekműveit. Tudom, az író tiltakozik ez ellen a minősítés ellen, de hadd tudja: egyre többen vagyunk, akik éppen ezekben a novellákban látjuk megvalósulni a szocialista művészet egyik lehetőségét. A három elbeszélés tulajdonképpen három dráma. A nyugdíjas paraszté, aki ökölrel megy társának, mert az szemére vetette, hogy a közösbé lépett, az elnöké, aki elfogadja leváltását, hogy az újonnan belépők — a tegnapi ellenfelek — ne érezzék magukat legyőzötteknek, s a daczból, büszkeségből kívül maradt kisgazdáé, aki lélekből török, mikor tudomásul kell vennie, hogy egyedül maradt. Fájdalmas igazságot tanít mindegyikük sorsa és Sánta a fájdalom panaszával s az igazság pátoszával egyszerre tud róluk szólni. S így hiteles a változás, amely a paraszti lélekből és gondolkodásból kisérté és követte a szocialista forradalmat. Mert ez a parasztság az évezredek elfojtottságból kirohanó, hol diadalmasan igazságtevő, hol ádázul egymásnak feszülő, hol pedig keserű daccal önmagát emésztő indulatok izzásában edződött a mához.

A hazafelé tartó úttján istennel találkozó paraszt történetéről nem csak azért kell szólnunk, mert a kötet címadó novellájáról van szó, hanem mert költészet és filozófia olyan közelségbe kerül itt, amilyenre példát az író egyébként mindig mély gondolatiságú novellisztikájában is keveset találhatunk. Csoda történik ebben a novellában. Egy öregember alakjában megjelenik az isten s a kételkedő parasztnak csodatevéssel bizonyítja be, hogy valóban ő a Mindenható. Sánta a realitás síkján játszatja a történetet — a hitetlenkedő paraszt, aki a csoda egyellen tanúja lesz: ő maga — nyilván nem azért, hogy valóságosnak fogjuk fel a mesét, hanem hogy komolyan vegyük jelentését, szimbolikáját. Olyan istennel találkozunk itt, akinek nincs közvetlen kapcsolata az emberrel, csak a természetben tud megnyilvánulni, s ott sem mindenhatóan. Nem teheti meg például, amit a paraszt szeretne, hogy örökké tavasz legyen, de képes szakadékot csinálni, s aztán eltüntetni az úton — az ember kívánságára. „Nagyon akarja?” — kérdezi a türelmetlen parasztot. „— Én igen — de maga, mit szól hozzá?” — válaszol a paraszt. „Én semmit. . . Legyen, ha akarja!” . . . és „A lovak előtt húsz-huszonöt méterre hatalmas recsenéssel megnyílik a föld.” Pusztító és teremlő természeti erő ez az isten, de nem az emberért van, s nem is az ember akaratától függ, hogy teremt-e vagy rombol. Magától egyiket sem teszi. Neki csak egy kívánsága van, hogy az ember szekerén maradhasson, s ha hazaérnek, adjanak neki szállást, fogadják be — legalább egy éjszákra. S ehhez az emberformájú, embertermészetű istenhez kapcsolódik az elbeszélés erkölcsi mondanivalója. A parasztból nemcsak az érzelmi megrendülés, s valamiféle bensőséges érdeklődés hiányzik, amikor meggyőződik az isten jelenvalóságáról, de az sem ötlük fel benne, hogy a csodatévő hatalommal való személyes kapcsolatát érdekei számára próbálja kihasználni. Nem áll elé a három kívánsággal, ehelyett gondosan elhelyezi az istent a szekerén, s hazaviszi, hogy addig maradjon nála, ameddig akar. S nem kér ellenszolgáltatást. Emberségből ad az istennek.

Egy recenzió keretében nem lehet nyelvi-stilisztikai elemzést végezni, de Sánta Ferencről szólva megkerülni sem lehet ezt a szempontot. Bravúrosan komponál, s a kiválóak között is azon kevesek közé tartozik, aki — Kölcsey szavával — „teljes birtokában van a nyelvnek, melyet a nép beszél.” Minden szereplője más nyelven szól, mert más jellem, más a mondanivalója, és Sánta tudja, hogy minden gondolatnak, minden indulatnak más-más ritmusa van. Nem idézhettem ide azokat az oldalnyira terjedő, indulatoktól feszülő, vagy éppen a belátás tárgyilagossá hangnemen tanulságokat összegező mondatokat, amelyeket paraszt-hősei mondanak, mint ahogy annak sincs értelme, hogy a lélelemtől, félszagségtől, vagy éppen a felszakadó indulatoktól dőcögő-akadozó félmondatos párbeszédüket leírjam. De álljon itt példaképpen egy részlet a „Téli virágzás”-ból, az a monológ, amellyel Ferike a fagyott kismadarat próbálja életre kelteni. Figyeljük meg milyen szabályos kis bűvölő ez — nemcsak tartalma szerint, hanem mert azzá teszi a versritmusba oldódó próza. A szemléletesség ked-

véért jelölöm a hat-hat szótagból álló, a hangsúlyos verselés szabályai szerint tagoló ritmusegységeket.)

„Én édes istenem, / madárkám, éledj fel! / Éledj fel, s repülj felj, / tartsál ki a télben! / Lásd, apám csak megver, / tűz kell odahaza, / tűz kell a szobába. / Hisz dél óta vágom, / verdesem az ágat. / Haza kell cipelnem, / tüzet kell majd raknom. / Mintha a szavamra / adott volna választ, / megrebbent újból / a kicsike teste. / Mintha szél ingatná, / úgy hajlott a fejem, / a fára néztem egyszer / aztán a madárra.”

Tökéletes formaművészet ez, ám természetesen nem ebben keresendő Sánta írói hatásának titka Miben hát?! Sokan elmondták már, hogy kedveli a váratlan fordulatokat, a végtelenen kiélezett helyzeteket, szereti nehezen megoldható erkölcsi dilemma elé állítani hőseit. De mindezt — ha nagyobb részére jellemző is — nem mondhatjuk el valamennyi írásáról. Nem akar mindenütt drámai feszültséget teremteni. Epikus alkat ő, aki nemcsak a tragikus nevelő erejét vallja, de hisz a játék erejében (Kicsik és nagyok), hisz az idill varázsában (Sárga virág, kék virág), s abban a harmóniában is, amelyet az élet rejtett törvényeit kutató-megértő tudat csodálkozása, a meditációban elcsendesülő lélek kifejezhetetlen örömet nyújt (A csillagokig). S mint ahogy a váratlan fordulatok, a kiélezett helyzetek a romantikus eszköztárához tartoznak, romantikus attitűdnek nevezhetjük ezt a meditatív hajlamot is. Romantikus lenne hát Sánta Ferenc? Nem könnyű erre egyértelműen válaszolni. Nem azért mert egy befejezetlen életmű részét vizsgáltuk csak, inkább azért, mert romantika-fogalmunk nem egyértelmű. Történeti kategória elsősorban, de negatív esztétikai értékítélet is tartalmaz. És ez utóbbi nem mindig indokolt. Sánta esetében bizonyosan nem. Kétségtelen, hogy örökölt a romantikától — eszközeiből és szemléletéből is a maradandót, az aktuálisat —, de az is bizonyos, hogy művészi világképét végső soron nem a romantika, hanem a dialektikus szemlélet határozza meg. Miben nyilvánul meg ez a dialektika? Társadalmilag meghatározott helyzetekben élő hősei mindig morális indítékek szerint cselekednek, de Sánta egyik motívumot sem abszolutizálja. Nem mutatja végzetesnek a történelmi determináltságot, de azt sem hiszi, hogy életünk valamennyi problémája morálisan megoldható lenne. Szenvedélyesen harcol az ellen, hogy az „objektív körülményekre” hárítsuk erkölcsi felelősségünket, de az ellen is, hogy morális kötelességeinkre hivatkozva felmentve érezzük magunkat a mindenkori politikai állásfoglalás kényszere alól. Mert gonosz hatalom eszközeként nem lehet nemes célokat szolgálni. Ezt sugallja annak a hőségnek a tragédiája, aki családjá érdekében vált a náciizmus kiszolgálójává. De ennek (A Müller család halála) s a fasizmus lélektanát elemző többi novellának (Nácik, A veder, Halálnak halála) az értékelése már külön tanulmányt igényelne. (Szépirodalmi Kiadó; Bp. 1970.)

Kulin Ferenc

Kunszabó Ferenc: Parázson pirítani

Nincs izgalmasabb a valóságnál. Eleven, változó, meghökkentő és lebilincselő. Ám elviselni is, megismerni is embert próbáló feladat. Ugyanakkor hasznos is, kötelességünk is. A mi társadalmunkban meg különösen az, hiszen a jelenségek nem a maguk spontaneitásában történnek; hanem igyekszünk megszervezni azokat. Ebben a valóságfeltáró és formáló folyamatban (végre) kezd igazán rangját és elismertetését megkapni a szociográfia is. Megnőtt a dokumentum tekintélye.

Köszönheti ezt (többek között) a műfaj olyan szenvedélyes és kiváló művelőinek is, mint Kunszabó Ferenc. Nyugtalan ember. Nyugtalanúsága azonban konstruktív: meg akarja ismerni (és ismertetni) és javítani társadalmunkat. Már a valóság megismerése is cselekvés, Kunszabó azonban mozgósít is a továbblendülésre. Elődei irodalmukban az országjáró Móricz, a lobogó szenvedélyű Kodolányi, Feja Géza, a gyp-sori Veres Péter, az orosházi Darvas József. Ez a névsor egyben Kunszabó minősítését is jelenti, mert méltó utódja elődeinek. Riportjai, szociográfiai témáiktól függően líraiak, vagy szakszerűtlen tényközlőek, lelkesek és elkeseredettek. A kötet legtöbb írásával már találkoztunk folyóiratban, mégis — így együtt — a felfedezés erejével hat-